

Cuprins

Preambul	7
Capitolul 1. Saturn, Șabat, vrăjitoria și evreii	13
Capitolul 2. Saturn și Shabbetay Tzvi: o planetă care a devenit „Mesia”	89
Capitolul 3. De la Saturn la melancolie	151
Observații finale	173
Addenda	189
<i>Note</i>	207
<i>Bibliografie</i>	295
<i>Index de persoane</i>	307
<i>Index tematic</i>	311

Moshe Idel, *Gli ebrei di Saturno. Shabbat, sabba e sabbatanesimo*

Copyright © 2011 Moshe Idel

© 2013 by Editura POLIROM, pentru ediția în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: Maurycy Gottlieb (1856-1879), *Evrei rugându-se în sinagogă de Yom Kippur* (1878, detaliu)

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,

sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

IDEL, MOSHE

Evreii lui Saturn: despre sabbatul vrăjitoarelor și șabatianism / Moshe Idel; trad.: Cornelia Dumitru. –
Iași: Polirom, 2013

Bibliogr.

Index

ISBN print: 978-973-46-3530-6

ISBN ePub: 978-973-46-3878-9

ISBN PDF: 978-973-46-3879-6

I. Dumitru, Cornelia (trad.)

296.3

Printed in ROMANIA

Moshe Idel

Evreii lui Saturn

Despre sabbatul vrăjitoarelor
și șabatianism

Traducere din limba italiană
de Cornelia Dumitru

POLIROM
2013

În continuare, autorul redă literal un lung fragment din *Comentariul la Sefer Yetzirà* al lui Yosef Ashkenazi (citat parțial anterior). Astfel, opinia astrologică relativă la caracterul mesianic al planetei Saturn și la autoritatea mai înaltă care o cârmuiește, sefira a treia, a fost combinată cu diverse concepții escatologice, versete mesianice și argumentații talmudice⁸². Deși interesante în sine, concepțiile lui Yagel au rămas marginale în cultura ebraică. Cu toate acestea, pare semnificativă opinia analoagă exprimată de un contemporan al său, Francesco Giorgio, care în *De harmonia mundi* vorbește despre relația dintre Șabatai, Saturn și Binà, dat fiind că postulează existența unei religii saturniene imaginate în contextul unei structuri conceptuale pozitive⁸³. Este un indiciu clar al influenței Cabalei asupra mentalității intelectuale italiene și, într-o oarecare măsură, chiar europene, după cum dovedesc traducerea în franceză și tipărirea operei (1556). Cu toate acestea, în opinia mea, corectă poate fi considerată și interpretarea contrară, anume că, odată cu sfârșitul secolului al XVI-lea, înfloritoarea cultură renascentistă a influențat un anumit public evreiesc, inclusiv cabaliști. În încheierea acestei analize, aș dori să remarc faptul că un cunoscut cabalist lurian care a activat la jumătatea secolului al XVII-lea, Natan Neta' Shapira din Ierusalim, i-a atribuit unui autor medieval, Chay Ga'on, un *Comentariu la Sefer Yetzirà* cunoscut doar din surse pseudo-epigrafe. În el se afirmă:

Semnul zodiacal al lui Israel este *Deli* [Vărsătorul] și planeta lui Israel este Șabatai: dacă

lor li se adaugă Israel, acronimul celor trei va fi *ShaDdaY – Shabbatay, Deli, Yisra'el* – ... și vor veni frații, adică cele zece triburi⁸⁴.

Această referință la cele zece triburi dispărute, despre care se spune că vor veni în Țara lui Israel, conferă o componentă escatologică legăturii stabilite între Șabatai, Israel și constelația Vărsătorului: unite, cele trei formează numele divin Shadday, utilizat frecvent de Shabbetay Tzvi în speculațiile sale în legătură cu propriul *statut* mesianic: de remarcat că în gematrie numele divin în *scriptio plena* are o valoare numerică egală cu aceea a numelui lui Tzvi.

Shabbetay Tzvi și Saturn

Cel mai celebru – și în bine, și în rău – dintre toți Mesia evrei, Shabbetay Tzvi, și-a primit numele de la ziua în care s-a născut, o sâmbătă. Așadar încă din nume transpare afinitatea cu un eveniment ce poate fi interpretat din punct de vedere astrologic. Și mai semnificativ pare însă să fie faptul că personajul nostru a studiat încă din tinerețe *Sefer ha-peli'à* și a fost influențat de acest tratat, așa cum a remarcat deja Scholem. Trei dintre fragmentele examinate în subcapitolele precedente – cele două din scrierile lui Abulafia și ultimul din Yosef ben Shalom Ashkenazi – au fost incluse în acest amplu compendiu al Cabalei timpurii fără ca sursa lor să fie indicată. După părerea mea, un cititor atât de atent nu putea să nu-și dea seama că

cele trei pasaje principale referitoare la Saturn-Şabatai în această operă aveau implicații eschatologice și mesianice. Iată forma în care unul dintre ideologii şabatieni citează fragmentul din Yosef Ashkenazi, pe baza textului din *Sefer ha-peli'à*:

Acestea sunt cuvintele adresate de Metatron sfântului Qanà, un om nemaipomenit, redată în *Sefer ha-peli'à*, care au ajuns la noi scrise de mână: cuvintele sale au fost copiate de către Rabad [Abraham ben David] în *Comentariul la Sefer Yetzirà... și acestea sunt cuvintele lui Metatron către sfântul Qanà și acestea sunt cuvintele sale [ale lui Qanà]*⁸⁵.

Sefer ha-peli'à, sursa utilizată de discipolul lui Natan din Gaza, este atribuită unui tanait din secolul al II-lea e.n., veneratul Nechunya ben ha-Qanà, reprezentat în operă în timp ce poartă conversații mistice cu Metatron, îngerul suprem. Faptul că textul a fost atribuit misti-cului din vechime și credința că el ar fi fost rodul unor revelații cerești au sporit creditul acordat ideii că între Şabatai-Saturn și Mesia exista o afinitate. De fapt, numele ebraic al planetei, legat de expresia „secretul lui Mesia Domnului” este același cu numele lui Tzvi. Se prea poate ca o asemenea coincidență să nu fie nicidecum întâmplătoare, pentru că acesta din urmă studiase opera și este posibil să fi fost influențat de ea. În orice caz, „profetul” său, Natan, a folosit explicit acest fragment pentru a demonstra natura mesianică a lui Tzvi. Sunt înclinat să acord acestui citat, care a avut și alte ecouri în literatura şabatiană⁸⁶,

o funcție mult mai importantă decât aceea de autoritate la care șabatienii au recurs *a posteriori*. Presupun că Tzvi se considera Mesia întemeindu-se cel puțin parțial pe fragmentul citat mai sus, în care planeta Saturn, *alias* Șabatai, este descrisă ca fiind secretul lui Mesia. În orice caz, este vorba despre o referință ambiguă, pentru că nu e limpede dacă textul vorbește despre planetă sau despre un individ. Așadar, pe baza fragmentului, cineva ar putea deduce în mod legitim că așteptarea lui Mesia depinde de Șabatai, ori că acesta este numele lui Mesia. Dacă ipoteza este corectă, Cabala creată în cercul lui Yosef Ashkenazi spre sfârșitul secolului al XIII-lea ar fi putut contribui mai mult decât oricare alt text din curentul lurian la crearea percepției mesianice pe care o avea Tzvi despre sine⁸⁷. Încercările de a limita impactul *Comentariului la Sefer Yetzirà* al lui Ashkenazi asupra gândirii lui Natan și de a-i diminua influența asupra lui Tzvi mi se par absolut bizare, dat fiind că pseudo-Mesia, și nu profetul său este cel despre care ni se spune că a studiat opera.

„Cheia lui Saturn” poate contribui la clarificarea unui pasaj important din una dintre celebrele epistole ale lui Natan din Gaza, unde acesta scrie că celor care îl acceptă pe Shabbetay Tzvi, credința lor le va îngădui să primească

„Moștenirea Domnului”⁸⁸, adică misterul anului Jubileului care se va manifesta în aceste vremuri, și „tihna”, adică misterul manifestării lui *'Attiqa Qaddisha*, în 1670, în interiorul configurației *Ze'ir anpin*⁸⁹.

În paragraf sunt abordate două motive distincte. Voi începe cu cel mai evident: în 1670 urma să aibă loc o revelație importantă, în timpul căreia cea mai importantă ipostază divină, *'Attiqa Qaddisha*, avea să ilumineze configurația inferioară a lumii intradivine⁹⁰. Cei care aveau să o merite, urmau să dobândească tihna, *menuchà*. La această dimensiune răscumpărătoare se face aluzie prin intermediul termenului *sod*, „mister”. Însă o fază precedentă a dramei mântuitoare se petrecea deja „în aceste vremuri” și la ea se referă „misterul anului Jubileului”. Presupun că acest secret face aluzie la o formă inferioară de răscumpărare, prezentă încă din 1665.

Dar care este semnificația teozofică a misterului Jubileului? Pe baza unei concordanțe aproape totale cu simbolismul cabalistic și a celor afirmate anterior, este evident că Jubileul simbolizează a treia sefira. Această simbologie s-ar referi deci la puterea dominantă în era noastră, anume sefira *Binà*. Distincția între cele două faze a fost neglijată de Scholem, care a subliniat totuși corect semnificația mântuitoare asumată de *Binà* în context. Însă cercetătorul nu a acordat atenție posibilelor implicații ale acestui fapt, lăsându-i cititorului senzația că aici s-ar vorbi despre un singur eveniment mântuitor global⁹¹. Mai mult, într-o afirmație făcută succesiv în aceeași epistolă și prin care sunt descrise evenimentele menite să se întâmple în următorii șapte ani, Natan afirmă explicit că miracolele menționate în *Zohar* se vor petrece până

în anul următoarei *shemittà*⁹². În al șaptelea [an] va veni Ben David⁹³, iar în al șaptelea an este Șabat, care este regele Șabatai, și în acea epocă mai-sus pomenitul rabin [Shabbetay Tzvi] va sosi de la râul Sambatyon împreună cu mireasa lui, fiica lui Moise, învățătorul nostru⁹⁴.

Este evidentă însemnătatea atribuită numărului șapte – care trimite cu gândul la misterul Jubileului – și, în același timp, pasajului din *Sefer ha-peli'à* citat mai sus, în care Șabatai-Saturn este asociat cu secretul *shemittot*-urilor. Oricum, și mai explicită este aluzia la regele Șabatai, a cărui domnie nu ar trebui confundată, după părerea mea, cu aceea a lui Tzvi, pentru că imediat după ce a citat numele regelui Natan îl menționează pe rabin, preîntâmpinând astfel o posibilă suprapunere a celor doi. Cu alte cuvinte, în pasaj observăm că, în contextul dramei răscumpărătoare, conceptul de domnie a lui Șabatai-Saturn, a șaptea planetă, este folosit într-o măsură care depășește cu mult intenția citărilor directe din pasajele scrise în secolele al XIII-lea și al XIV-lea, care au servit drept sursă de inspirație. Eu cred că pe când studia *Sefer ha-peli'à* în anii tinereții, Tzvi a fost fascinat de acest text și a fost influențat de raportul dintre Șabatai-Saturn înțeles ca planetă și Mesia. Viziunea lui i s-a transmis și lui Natan, care a integrat în același pasaj și persoana, și planeta omonimă. Admițând că teoriile mele sunt corecte, ne aflăm în fața unui exemplu interesant al modului în care anumite conținuturi ale operelor cabalistice s-au dovedit